

el-Hemedânî arasında geçmiştir. 382 (992) yılında Nişâbur'da düzenlenen münâzarada her iki taraf din, dil, edebiyat, gramer, aruz ve mantık ilimlerinde gücünü göstermiş, sonuçta Bedüzzaman galip ilân edilmiş, otoritesi ve itibarı sarsılan Hâzîrî bir yıl sonra kederinden ölmüştür. Yine bu asırda Aristo mantığını savunan Met-tâ b. Yûnus ile Arap nahiv mantığını savunan Ebû Saîd es-Sîrâfî arasında cereyan eden münâzara da meşhurdur. Hârûnnür-reşîd'in veziri Yahyâ el-Bermekî'nin sarayında zamanın ileri gelen âlim ve edipleri arasında aşk ve sevgi konusunda düzenlenen münâzarada Eflâtun'un *el-Me'dübe* (şölen, sempozyum) adlı eserinin tesciri görülmektedir.

Yazılı olarak veya ileriki dönemlerde görüldüğü gibi basın yoluyla gerçekleşen münâzaralar da vardır. Hârûnnürreşîd ile Süf-yân es-Sevrî arasında halifenin sahip olması gereken adalet vasfı konusunda yazışmalı olarak geçen sert tartışma, XIX. yüzyılda Ahmed Fâris eş-Şidyâk ile İbrâhim el-Yâzîcî arasında dil konusundaki gazete tartışması ile Lübnan'da yayımlanan *el-Muktefat* ve *el-Beşîr* dergilerinde birçok yazarın taraf olduğu sihir hakkındaki tartışmalar bunların örneklerinden bazılarıdır.

Hayale dayanan edebî münâzara türünün en eski örneğini Câhiz vermiştir. Câhiz, *Müfâharetü'l-cevârî ve'l-ğulmân* adlı risâlesinde genç kız ve erkekler münâzara yaptırmış, taraflardan her biri kendi erdemlerini ve üstün yanlarını, karşı tarafın ise kusurlarını secili nesir halinde âyet, hadis, şiir, mesel, hikâye, fıkra ve anekdotlarla dile getirmiştir (*Resâ'il*, II, 61-93). Câhiz'in, siyah ve beyaz insanları övünme yarışına tutuşturduğu *Müfâharetü's-sü-dân ve'l-humrân (ve'l-bizân) (Fahru's-sü-dân 'ale'l-bizân)* adlı risâlesi de (Brockelmann, *GAL Suppl.*, I, 245) bu niteliktedir. Yine onun *Müfâharetü'l-misk ve'r-re-mâd*'i (a.g.e., I, 246) insanlar dışındaki varlıklar arasında üstünlük tartışmasının kurgulandığı ilk eser olmalıdır. İbn Ebû Tâhir'in *Müfâharetü'l-verd ve'n-nercis*'i ile Nâşî el-Ekber'in *Müfâhare beyne'z-zeheb ve'z-zücâc*'i ve *Tafdü'l-s-süd(ân) 'ale'l-bid(ân)*'i da (Brockelmann, *GAL*, I, 128) bu alanda yazılan ilk eserlerdendir. İnsanlar, güller, çiçekler, meyveler, hayvanlar, kuşlar, şehirler, eşya, tabiat varlıkları vb. arasında üstünlük tartışmalarına yer veren çok sayıda eserden bir kısmı şunlardır: Abdül-bâkî el-Yemenî, *Müfâharetü'l-kındil ve's-şem'adân* (Kahire 1934, *Münâzarât fi'l-edeb* içinde *Münâzara beyne'l-kındil ve's-*

şem'adân adıyla); İbn Nübâte el-Misrî, *el-Müfâhare beyne's-seyf ve'l-kalem* (Beyrut 1312; Kahire 1934, *Münâzarât fi'l-edeb* içinde); Süyûtî, *Müfâharetü'l-ehzâr (el-Makâmetü'l-verdiyye*, Kahire 1272, 1275); Muhammed Mübârek el-Cezâirî, *Ebhâ makâme fi'l-müfâhare beyne'l-ğurbe ve'l-ikâme* (Dımaşk 1296), *Ğaribü'l-enbâ' fi münâzaratü'l-arz ve's-semâ'* (Dımaşk 1302), *Müfâhare beyne's-semâ' ve'l-arz (Ğaribü'n-nebe' fi münâzaratü'l-arz ve's-semâ'*, Dımaşk 1299); (diğer eserler için bk. a.g.e., II, 59; *Suppl.*, I, 809; II, 12, 174, 198, 220, 237, 389, 999; Sezgin, IV, 298).

Ebû'l-Kâsım ez-Zeccâcî, başlangıçtan IV. (X.) yüzyılın başlarına kadar İslâm âlimleri arasında geçen ilmî tartışmaları *Mecâlisü'l-'ulemâ'* adlı eserinde toplamıştır (bk. bibl.). Tefsir, fıkıh ve kelâmıla ilgili birkaç mesele dışında bu tartışmaların tamamı Arap dili ve edebiyatına dairdir. Çoğu eski Arap şiirini, bazı âyetleri ve birkaç hadisi ilgilendiren ve lugat, iştikak, gramer, i'rab, garîb kelimeler, şiir eleştirisi, anlam, yorum gibi konularda ince meseleler etrafında odaklaşan tartışmalar II (VIII) ve III. (IX.) yüzyıl âlimleri arasında yoğun biçimde görülmektedir. Başta Sa'leb olmak üzere İsâ b. Ömer es-Sekafî, Ebû Amr b. Alâ, Hafîl b. Ahmed, Sîbeveyhi, Yûnus b. Habîb, Ali b. Hamza el-Kisâî, Yahyâ b. Ziyâd el-Ferrâ, Ma'mer b. Müsennâ, Ahfeş el-Evsat, Asmaî, Cermî, Ebû Abdullah İbnü'l-A'râbî, Ebû Hâtîm es-Sicistânî, Ebû Osman el-Mâzinî, Zeccâc ve İbn Keysân tartışmalarda taraf olan âlimler içinde yer almaktadır. Ebû Hayyân el-Endelüsî, *Tezkiretü'n-nühât*'ın bir bölümünü (s. 124-180) Arap dili ve edebiyatıyla ilgili münâzaralara tahsis etmiştir.

İlmî münâzaraları ele alan diğer eserlerin başlıcaları şunlardır: "Münâzara beyne Ebi't-Tayyib el-Mütenebbî ve'l-Hâtîmî" (nşr. Hasan M. eş-Şemmâ', *Mecelletü Külliyyeti'l-âdâb bi-Câmî'ati'r-Riyâd*, sy. 4 [Demmâm 1395-1396], s. 237-295); Abdülmeccid et-Türki, *Münâzarât fi uşûli's-Şerî'ati'l-İslâmiyye beyne İbn Hâzım ve'l-Bâcî* (nşr. ve trc. Abdüssabûr Şâhîn, Beyrut 1406/1986); Ebû Hayyân et-Tevhîdî, *el-Mukâbesât* (nşr. Mirzâ Hüseyin eş-Şîrâzî, Bombay 1306/1889), *el-İmtâ' ve'l-mü'ânese* (nşr. Ahmed Emîn – Ahmed ez-Zeyn, Kahire 1939-1944; Beyrut 1953, iki eserde de zamanın âlimleri arasında geçen felsefî, edebî ve ilmî sohbetlerle münâzaralara yer verilmiştir); Ca'fer b. Ahmed İbnü'l-Heysem, *Kitâbü'l-Münâzarât* (nşr. ve İng. trc. Wiltera Madelung –

Paul E. Walker, London 2000); Fahreddin er-Râzî, *Münâzaratü Fahriddin er-Râzî fi bilâdi Mâ verâ'î'n-nehr* (nşr. ve İng. trc. Fethullah Huleyf, Beyrut 1967); Mu-vaffakuddin İbn Kudâme, *Münâzara fi'l-Ğur'âni'l-'azîm* (nşr. Muhammed b. Hammed el-Hamûd, Küveyt 1410/1990); Seyyid el-Cümeyyilî, *Münâzaratü İbn Teymiyye ma'a fuğahâ'i 'aşrihi* (Beyrut 1405/1985), (diğer eserler için bk. İbnü'n-Nedîm, s. 409, 642; Brockelmann, *GAL*, II, 255-256; Sezgin, I, 502, 573, 618; VI, 208; VIII, 76; IX, 97, 129). Sa'deddin et-Teftâzânî ile Seyyid Şerîf el-Cürçânî arasında Bakara sûresinin 5. âyetindeki "alâ" harf-i cerrinde oluşan istiarenin türü konusunda Timur'un sarayında yapılan çetin münâzara sonraki belâgat ve tefsir âlimlerini etkilemiş ve bu münasebetle iki âlimin taraftarları arasında birçok polemik meydana gelmiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

Tehânevî, *Keşşâf* (Dahrûc), II, 1652; Câhiz, *Resâ'il* (nşr. Abdülemîr Ali Mühennâ), Beyrut 1988, II, 61-93; Ebû'l-Kâsım ez-Zeccâcî, *Mecâlisü'l-'ulemâ'* (nşr. Abdüsselâm M. Hârûn), Kahire 1403/1983; İbnü'n-Nedîm, *el-Fihrist* (Teceddüd), s. 93, 107, 159, 161, 172-173, 176, 188, 209, 242, 250, 409, 550, 642; Ebû Hayyân el-Endelüsî, *Tezkiretü'n-nühât* (nşr. Afîf Abdurrahman), Beyrut 1406/1986, s. 124-180; İbn Kayyim el-Cevziyye, *İrşâdü'l-Ğur'ân ve's-Sünne ilâ tarîkı'l-münâzara* (nşr. Eymen Abdürrezzâk eş-Şevvâ), Dımaşk-Beyrut 1417/1996, neşreden giriş; Mahmûd Şükrî el-Âlûsî, *Bulûğu'l-ereb* (nşr. M. Behcet el-Eserî), Beyrut, ts. (Dârü'l-kütübü'l-ilmîyye), I, 278-308; Zekî Mübârek, *en-Neşrü'l-fennî fi'l-karni'r-râbi'*, Kahire 1352/1934, II, 397-426; M. Hâşim Atıyye, *el-Edebü'l-'Arabî ve tarihuhü fi'l-'aşri'l-Câhili*, Kahire 1355/1936, s. 79-80; Brockelmann, *GAL*, I, 128; II, 59, 255-256, 390; *Suppl.*, I, 245-246, 809; II, 12, 174, 198, 220, 237, 389, 999; Seyyid Ahmed el-Hâşimî, *Cevâhirü'l-edeb*, Kahire 1385/1965, I, 224-287; Sezgin, *GAS*, I, 318, 502, 573, 618; II, 61; IV, 298; VI, 208; VIII, 76; IX, 97, 129; Ömer Rızâ Kehhâle, *el-Edebü'l-'Arabî fi'l-Câhiliyye ve'l-İslâm*, Dımaşk 1392/1972, s. 175; Meccid Vehbe – Kâmil Mühendis, *Mu'cemü'l-muşalahâti'l-'Arabiyye fi'l-luğa ve'l-edeb*, Beyrut 1979, s. 214; Abdullah Abdülcebbar – M. Abdülmün'im Hafâcî, *Kıssatü'l-edeb fi'l-Hicâz fi'l-'aşri'l-Câhili*, Kahire 1400/1980, s. 253-254, 316-320; Mişâl Âsî – Emîl Bedî' Ya'kûb, *el-Mu'cemü'l-mufaşşal fi'l-luğa ve'l-edeb*, Beyrut 1987, II, 1207-1209; Ali Ciriş, *Edebü'l-huâr ve'l-münâzara*, Mansûre 1412/1991, s. 59-60, 150-154; Ali el-Cündî, *Fi Tarihü'l-edebi'l-Câhili*, Kahire 1998, s. 263-264.

İSMAİL DURMUŞ

□ FARS EDEBİYATI. İran edebiyatında çok erken dönemlerde Pehlevî diliyle kaleme alınmış olan bazı dinî konulu metinlerde Zerdüşti din adamlarının kendi dinlerinin üstünlüklerini savunmak için başka dinlerin mensuplarıyla yaptıkları mü-

MÜNÂZARA

nâzaralara rastlanmaktadır. Edebiyat tarihçileri, ilk münâzaraya örnek olarak insana faydaları konusunda keçi ile hurma ağacının tartışmasını anlatan, Eşkânî (Part) Pehlevicesi'yle yazılmış *Draht-i Asûrîk* adlı münâzarayı gösterirler.

İslâmî dönem İran edebiyatında manzum ve mensur eserlerde sıkça rastlanan türün manzum ilk örnekleri Esedî-i Tûsî'ye aittir (ö. 465/1073). Onun "zemîn ü âsmân, şeb ü rûz, mug u müselmân, nîze vü kemân, Arab u Acem" münâzaraları yanında *Gerşasbnâme*'deki münâzaraları da Fars edebiyatında büyük etki yapmış, ondan sonra gelen şairler kendisini taklit ederek münâzara kalıbında şiirler yazmıştır (Safâ, II, 406-407; *DMBİ*, VIII, 282). Ayrıca Muizzî'nin *Tîğ u Kalem* (*Divân*, s. 227) ve Evhadüddîn-i Enverî'nin *Münâzara-i Çınâr u Kedûbî'si* kaside türünde yazılmış münâzaralara örnek gösterilir.

XI. yüzyıldan itibaren münâzaralar mesnevilere girmiş, başta tasavvuf olmak üzere çeşitli konuları açıklamak için kullanılmıştır. Mesnevi şeklinde olanların bir kısmı müstakil olarak, önemli bir kısmı da bir eser içinde bir veya birkaç bölüm halinde yazılmıştır. Mesnevi biçiminde yazılmış en eski münâzara, Nizâmî-i Gencevî'nin *Hüsrev ü Şîrîn*'indeki Hüsrev ü Ferhad münâzarası ile (*Külliyât-ı Hamse-i Hakîm*, s. 302) *İskender-nâme*'sindeki Çin ve Rum ressamı arasındaki münâzaradır (*Şerefnâme*, s. 249). Daha sonra Ferîdüddin Attâr'ın *İlâhînâme*'sinin konusunu teşkil eden bir padişah ile altı oğlu arasındaki münâzara, Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî'nin *Meşnevî*'sinde Çin ve Rum ressamlarının münâzarası ile bir Sünnî ve bir dehrînin münâzarası gelmektedir. Bir eser içinde bölümler halinde yer alan bu münâzaraların yanında Nizârî-i Kuhistânî'nin "Münâzara-i Şeb ü Rûz"u (Ateş, s. 231); İmâd-i Fakîh'in "Rûh ü Beden, Miğnâtî ü Âhen, Kâh ü Kehribâr, Naḥl ü Naḥl, Şem' u Pervâne, Gül ü Bülbül, Zerre vü Hürşîd, Peşe vü Pîl" münâzaralarını ihtiva eden *Maḥabbetnâme-i Şâhibdilân*'ı (*Penç Genc* içinde, nşr. Rükneddin Hümayûn-i Ferruh, Tahran 1348 hş./1969, s. 149-203); Ebû İshak Hallâc-ı Şîrâzî'nin *Münâzara-i Eḫ'ime'si*; Ârifî'nin *Gûy u Çevgân* adlı eserinin giriş kısmında yer alan "Münâzara-i Âsmân u Zemîn" (*The Ball and Polo Stick [Guy u Tcugan] or Book of Ecstasy [Hâlnâme] by Arifî*, ed. by R. S. Greenshilds, London 1931); Mes'ûd-i Kumî'nin "Maḥzen-i Ma'ni" adıyla bilinen *Münâzara-i Tîğ u Kalem* (*FME*, s. 390) ve *Münâzara-i Şems ü Kamer* (Nefîsî, I,

316); Fettâhî'nin bir sarhoşla bir esrarkeşin tartışmasını konu alan *Esrârî ü Humârî* adlı eseri (Rypka, s. 285); Hayrânî-i Hemedânî'nin *Münâzara-i Şem' u Pervâne'si*, *Münâzara-i Murğ u Şubḥ*'u ve *Münâzara-i Âsmân u Zemîn*'i; Tâlib-i Câcermî'nin *Münâzara-i Gûy u Çevgân*'ı; Hilâlî-i Çağatâyî'nin *Şâh u Gedâ* adlı mesnevisinin bir bölümünde yer alan ok ile yayın münâzarası; Basîrî'nin *Münâzaratü'l-cevâhir li-meserretü'l-ḥavâtır*'i (Karatay, s. 269); Fuzûlî'nin Farsça yazdığı *Sâkinâme* adlı eserindeki "Münâzara bâ Def, Münâzara bâ Çeng, Münâzara bâ 'Üd, Münâzara bâ Tanbûr, Münâzara bâ Kânûn, Münâzara bâ Muḥrib, Münâzara bâ Ney" adındaki yedi münâzarası (*Farsça Divan*, s. 674 vd.) ve yine Farsça yazdığı *Beng ü Bâde* adlı bir münâzarası; 980 (1572) yılında inşâ hakkında yazılmış olan *Gülşen-i Leḫâfet* adlı manzumede münâzaralar (Ethé, II, 228); Amîd-i Deylemî'nin *Münâzara-i Mey ü Beng*'i; Muhammed Taki Sipîhr-i Kâşânî'nin *Münâzara-i Ebr u Âsmân*'ı mesnevi şeklinde kaleme alınmış münâzaralardır. Fars edebiyatında ahlâkî ve sosyal konularda kıta şeklinde yazılmış münâzaralar da vardır. Bu türün en güzel örneğini İranlı kadın şairlerden Pervîn İ'tisâmî (ö. 1941) vermiştir. Pervîn'in divanında yer alan, sade ve akıcı bir üslûpla yazılmış kıtaların tamamı münâzara veya soru-cevap şeklindedir.

İran edebiyatında mensur münâzaraların sayısı manzum olanlardan daha fazladır. Bunların bir kısmı risâle, bir kısmı kitap şeklinde, bir kısmı da bir kitabın içinde bir bölüm halinde olup ortak özelliklerinden biri sebk-i Irâkî denilen sanatlı nesirle yazılmış olmasıdır. Mensur münâzaraların elde mevcut ilk örneği Hâce Abdullah Herevî'nin (ö. 481/1089) "Aḫl u 'İşk", "Şeb u Rûz" ile diğer bazı münâzaralarını içeren *Kenzü's-sâlikîn* adlı eseridir. Hamîdî Ömer b. Mahmûd el-Belhî'nin yirmi üç makâmesinden ikisi biri Sünnî ile mühlid, diğeri karı-koca arasında olmak üzere münâzara şeklindedir (*Maḫâmât-ı Hamîdî*, s. 93, 155). Ferîdüddin Attâr'ın *Tezkiretü'l-evliyâ'* adlı eserinde yer alan (II, 294) bezir yağı ile suyun münâzarası; Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî'nin *Fihî mâ fih*'indeki (s. 193) bir yüzüğün bir altın yüzükle münâzarası; Sa'dî-i Şîrâzî'nin *Gülistân*'ındaki bazı hikâyeler (*Külliyât-ı Sa'dî*, s. 49); Ebû Bekir İbnü'z-Zekî'nin *Ravzatü'l-küttâb* adlı eserinde mevcut nefsin hakemliğinde kalp ile beynin münâzarası (s. 139); Şerefeddin Abdullah'ın *Münâzara-i Şemşîr ü Kalem*'i (Münzevî, V, 3635); Hâ-

cû-yi Kirmânî'nin *Münâzara-i Tîğ u Kalem*, *Münâzara-i Şems ü Şehâb*, *Münâzara-i Şem' u Pervâne*, *Münâzaratü'l-lebed ve'l-bâdiye* (a.g.e., a.y.); Sâinüddin Ali b. Muhammed Turke'nin *Münâzaratü'l-ḥamsi*' (a.g.e., V, 3634) ve *Münâzara-i Bezm ü Rezm*'i (Süleymaniye Ktp., Esad Efendi, nr. 1760); Nizâmeddin Mahmûd b. Emîr Ahmed'in *Divân-ı Elbise'si* (*FME*, s. 379 vd.); Abdurrahman-ı Câmî'nin *Münâzara-i 'Aḫl bâ 'İşk*'i (Süleymaniye Ktp., Lâleli, nr. 1938); İdrîs-i Bitlisî'nin *Münâzara-i Mihr ü Mâh*'i (Münzevî, V, 3637); Fuzûlî'nin *Rind ü Zâhid*'i (nşr. Kemal Edip Kürkçüoğlu, Ankara 1956); Yâr Ali b. Abdullah Tebrîzî'nin *Mübâḥase-i Bahâr bâ Hazân*'i (Karatay, s. 274); Ebû Ali b. Fethullah el-Medânî-i İsfahânî'nin *Münâzaratü'l-leyl ve'n-nehâr*'i (İÜ Ktp., FY, nr. 521); Münîr-i Lâhûrî'nin *İnşâ-i Münîr* adlı eserindeki "Münâzara-i Erba'a 'Anâşîr, Münâzara-i Tîğ u Kalem"i ve "Münâzara-i Şeb ü Rûz"u, yine Münîr'in 1054 (1644) yılında kaleme aldığı başka bir mecmuadaki "Münâzara-i Baḫt u 'Aḫl, Münâzara-i Şeyḫ Firûz bâ Molla Şeydâ, Münâzara-i Tâlib-i 'İlm bâ Kebûterbâz"ı (Münzevî, V, 3636); Nûreddin Muhammed Ni'met-han Ali'nin *Münâzara-i Atib*'i (Ethé, II, 903); Sâlik mahlaslı bir kişi tarafından XIII. (XIX.) yüzyılda yazılmış olan *Münâzara-i Nazm u Nesr*'i de (Münzevî, V, 3552) mensur münâzaralara örnektir.

BİBLİYOGRAFYA :

Muizzî, *Divân* (nşr. Abbas İkbâl-i Âştîyânî), Tahran 1318 hş., s. 227; Hamîdî Ömer b. Mahmûd el-Belhî, *Maḫâmât-ı Hamîdî* (nşr. Rızâ İnzâbî Ne-jâd), Tahran 1372 hş., s. 93-104, 155-160; Nizâmî-i Gencevî, *Külliyât-ı Hamse-i Hakîm Nizâmî-i Gencevî* (nşr. M. Dervîş), Tahran 1366 hş., s. 302; a.mlf., *Şerefnâme* (nşr. Vahîd Desteğirdî), Tahran 1316 hş., s. 249; Mevlânâ, *Fihî mâ fih* (trc. Meliha Anbarcıoğlu), İstanbul 1969, s. 193; Sa'dî-i Şîrâzî, *Külliyât-ı Sa'dî* (nşr. M. Ali Fûrûğî - Abdülâzîm Karîb), Tahran 1345 hş., s. 49; Ebû Bekir İbnü'z-Zekî, *Ravzatü'l-küttâb ve ḥadîkâtü'l-elbâb* (nşr. Ali Sevim), Ankara 1972, s. 139; Fuzûlî, *Farsça Divan* (nşr. Hasibe Mazioğlu), Ankara 1962, s. 674 vd.; H. Ethé, "Über persische Tenzonen", *Verhandlungen des V. Internationale Orientalisten Congress*, Berlin 1882, II, 48-135, 228, 903; Safâ, *Edebiyyât*, II, 406-407; Karatay, *Farsça Yazmalar*, s. 269, 274; Nefîsî, *Târîḫ-i Nazm u Nesr*, I, 301, 316; II, 510; M. Ca'fer-i Maḥcûb, *Sebk-i Ḥorâsânî der Şî'r-i Fârsî*, Tahran, ts., s. 566; Ferîdüddin Attâr, *Tezkiretü'l-evliyâ'* (nşr. R. A. Nicholson), London 1907, II, 294; Rypka, *HIL*, s. 275, 285; *FME*, s. 231, 379 vd., 390; Münzevî, *Fihrist*, V, 3552, 3634, 3635, 3636, 3637; Zeynelâbidin Mü'temen, *Şî'r u Edeb-i Fârsî*, Tahran 1364 hş., s. 242-249; Sîrûs-i Şemîsa, *Envâ-ı Edebî*, Tahran 1370 hş., s. 261-262; Muhammed-i Gülbûn, *Bahâr ve Edeb-i Fârsî*, Tahran 1371 hş., I, 211; Simâ Dâd, *Ferheng-i İştîlâhât-ı Edebî*, Tahran 1371 hş., s. 277-279; Hü-

seyri-i Rezmî, *Envâ-ı Edebî ve Âşâr-ı Ân der Zebân-ı Fârsî*, Tahran 1372 hş., s. 133-136; Meymenet Mir Sâdîkî, *Vâjenâme-i Hüner-i Şâ'irî*, Tahran 1373 hş., s. 254-256; *Ferhengnâme-i Edebî Fârsî* (nşr. Hasan Enûşe), Tahran 1376 hş., II, 1277; Ebû'l-Fazl Hatîbî, "Esedî-i Tûsî", *DMBİ*, VIII, 282.

MÜRSEL ÖZTÜRK

□ TÜRK EDEBİYATI. Münâzara hem klasik Türk edebiyatında hem Türk halk şiirinde esaslı bir gelenek oluşturmuştur. Tamamı "münâzara" üst başlığı altında toplanabilecek, dış yapı ve muhteva bakımından belirli bir tertip göstermeyen, tek ortak yönü karşılıklı tartışma olan bu eserlerin bir edebî tür olmaktan çok bir tarz olarak adlandırılması daha isabetli görünmektedir.

Divânü lugâti't-Türk'ün çeşitli yerlerinde bulunan otuz beş dörtlükten ibaret bahar ile kışın münâzarası bu tarzın Türk edebiyatında çok eskiye dayandığını düşündürmektedir. Nitekim Mehmed Fuad Köprülü, Arap ve İran edebiyatlarındaki manzum münâzara tarzının Türk halk edebiyatının tesiriyle doğduğunu, aslen Türk olan ilk İran şairleri vasıtasıyla İran edebiyatına ve ardından Arapça yazan Horasan şairleri kanalıyla Arap edebiyatına intikal ettiğini ileri sürmüştür (*Araştırmalar*, s. 22). Orhan Şaik Gökyay da Arap edebiyatında münâzarayı ilk kullanan şair Abbas b. Ahnef'in Horasanlı olmasının bunu teyit eden bir husus gibi görülebileceğine işaret eder (*Yücel*, XII/68-72 [1940], s. 74).

Agâh Sırrı Levend münâzarayı mizahî eserler, ahlâkî, hikemî ve tasavvufî eserlerle sanatkârane bir üslûba zemin olan konuları ihtiva eden münâzaralar olmak üzere üç grupta değerlendirmektedir (*Divan Edebiyatı*, s. 536). Mizahî mahiyetteki mensur ve manzum münâzaralar daha çok mecmualarda ve letâifnâmelerde yer alır. Münâzaralar yazılış şekillerine göre de üç grup altında toplanabilir. **a)** Müstakil bir eser halindeki münâzaralar. Çoğu mensur olan ve manzumların önemli bir kısmı mesnevi tarzında yazılan bu tür münâzaralar "münâzara-i gül ü mül, münâzara-i bahâr u şitâ, muhâvere-i dil ü âşık" gibi münâzara adını taşıırken bazılarında "beng ü bâde, seyf ü kalem, deh murg" gibi münâzara eden tarafların isimleri verilmiştir. **b)** Özellikle mesnevilerde ve bazı manzum-mensur eserler içinde bölümler veya müstakil şiirler halinde yer alanlar. Bunlara Ahmedî'nin *İskendernâme*'sinin başındaki "Şem' ile Micmer", "Şem' ile Pervâne" (vr. 1^b), Şemseddin Sivâsî'nin *Mevlid*'indeki "Âsumân u Zemîn" (Şaylan [Diri-

öz], *MK*, II/1 [1980], s. 22), Şeyh Baba Yûsuf Sivrihisârî'nin *Mevhûb-ı Mahbûb*'undaki "Semâ ve Arz" (s. 214-217) münâzaraları örnek verilebilir. Yenipazarlı Vâlî'nin *Hüsn ü Dil*'inde nây-nahl, def-gül, şem'pervâne, kâse-i Çin-nergis, benefşe-çeng arasında geçen münâzaralarda olduğu gibi (Köksal, s. 403-406, 407-411, 412-415, 417-420) bir mesnevi içinde birden fazla münâzara bulunabilir. Hayâlî Bey'in divanındaki "Münâzara-i Mihr ü Mâh" başlıklı gazelinde olduğu gibi (s. 85) divanlarda da münâzaralara rastlanmaktadır. **c)** Karşılıklı konuşma tarzında kaleme alınmış kısa şiirler. Çoğunlukla her iki tarafında insanların bulunduğu ve daha çok "dedim-dedi" şeklinde kalıplaşmış ifadelerle yazılan bu manzumelerin bir kısmı münâzara özelliği taşımaktadır. Âşık ile mâşuk arasında geçen konuşmalara dayanan şiirler Türk halk edebiyatında başlı başına ele alınacak derecede zengindir. Divan şiirinde de rastlanan "dedim-dedi"li şiirlerin örnekleri arasında (Batislam, sy. 23 [2000], s. 201-210; Alıcı, sy. 14 [2002], s. 1-15) *Mecmau'n-nezâir*'deki on kadar gazele işaret etmek gerekir. Bu tarz şiirler mesnevilerde de görülmektedir (Lâmî Çelebi, *Vâmık u Azrâ*, s. 279-280).

Kahramanları (tartışmanın tarafları) bakımından münâzaralarda şu gruplar ortaya çıkmaktadır: **a)** Kahramanları insan olan münâzaralar: Rind-zâhid, tabip-müneccim, zengin-fakir, kız-oğlan, evli-bekâr, bedevî-şehirli ... **b)** Kahramanları hayvan olan münâzaralar: Papağan-karga, kedi-fare ... **c)** Kahramanları cansız varlıklar olan alegorik mahiyetteki münâzaralar: Çiçekler (gül-nergis, yasemin-menekşe ...), mevsimler (yaz-kış, yaz-bahar ...), keyif vericiler (esrar-şarap, tütün-kahve ...), silâhlar (ok-yay, kılıç-mızrak ...), yiyecekler (peynir-ekmek, hurma-üzüm ...), kıymetli taşlar (inci-mercan-la'l-yâkut ...), şehirler (Mekke-Medine, Bağdat-İsfahan ...), türlü eşyalar (gûy u çevgân ...), çalgı aletleri (çeng-kopuz, tambur-ud ...). **d)** Mücerred kavramların münâzaraları: Devlet-akıl, akıl-aşk, gençlik-ihhtiyarlık, hiddet-af, ümit-yeis ... **e)** Değişik unsurların münâzaraları: Kalem-gönül, kalem-kılıç, su-hava, deniz-katre, dil-ağız, beyaz-siyah, oruç-bayram, zülf-tarak ...

Çoğunlukla iki kişi veya iki kavram arasındaki münâzaralar yanında Derviş Şemseddin'in *Deh Murg* mesnevisindeki baykuş, karga, tûtî, akbaba, bülbül gibi on adet kuş ve Ahmedî'nin *Cemşid ü Hurşid*'indeki gül - bülbül - lâle - nergis-benefşe - serv - süsen gibi ikiden fazla

unsurun (s. 89-97) birbirine karşı üstünlüklerini ortaya koymak üzere yaptıkları münâzaralara da rastlanmaktadır. Münâzara kelimesi mesnevilerde "muhâvere, mükâleme" anlamında da kullanılmıştır. XV. yüzyıl şairlerinden Mehmed'in *İşknâme*'sinde yer alan "Münâzara-i Ferruh bâ-Mürgân" ve "Münâzara-i Mürgân be-Ahvâl-i Hîş Zârî Kerden" başlıklı kısımlar (s. 230-231) münâzaradan çok karşılıklı konuşmaya dayalı bölümler halindedir. Mesnevi şairlerinin bir fırsatını bulup eserlerini münâzaralarla süslemesinin âdeti bir gelenek halini aldığı söylenebilir.

Münâzara, Türk halk şiirinde de rağbet görmüş olup divan şiirindeki görünüşünden nisbeten farklı tarzda metinler şeklinde ortaya çıkmaktadır. Nitekim âşık tarzı şiir geleneğinin önemli türlerinden olan atışmalar esas itibarıyla bir tür münâzara sayılabilir. Elâzığ yöresinde "karşılama" denilen, birer mısra ile karşılıklı olarak söylenen şiirler Karadeniz'de "karşı beri" adı verilen "atma türküler", Kars yöresinde sorulu-cevaplı mâni tarzındaki "akışta"lar ve halk şairleri arasında çok yaygın olan "dedim-dedi"li şiirlerin bazıları ile (İvgin, II, 255), "deyiştirme" ve "söyleştirme" diye adlandırılan söyleyişler (Tezcan, s. 52) münâzara içerisinde değerlendirilebilir.

Türk halk şiirinde başka münâzara örnekleri de oldukça fazladır. Meselâ Âşık Ömer'in, "Yer ile gök azîm etti maslahat / Gök söyledi burc-ı bâran benimdir" mısralarıyla başlayan şiiri (Ergun, s. 15) bir yer ile gök münâzarası örneğidir. Âşık Ömer *Divanı*'nda buna benzer çok sayıda münâzara yanında Âşık Şenlik'in, "Kış ile nevbahâr düştüler bahse" mısrayla başlayan şiiri (Yücel, s. 283-286) tipik bir bahar ile kış münâzarasıdır. "Çiğdem der ki ben elâyım / Hepisinden ben âlâyım / Yiğit başına belâyım / Benden âlâ çiçek var mı?" mısralarıyla başlayan meşhur türkü, Türk halk şiirinde münâzara tarzında söylenmiş anonim ürünlerin mevcut olduğunu göstermektedir. Türk edebiyatında münâzaranın Balkanlar'dan Kırım'a, Azerbaycan'dan Başkurdistan'a ve Kazan Tatarları'na kadar örnekleri görülmektedir.

Bir kısmı tamamıyla manzum, bir kısmı mensur, az bir bölümü manzum-mensur karışık olarak yazılan münâzaralardan tesbit edilebilenleri şöylece sıralamak mümkündür: XV. yüzyıl: Yûsuf Emîrî, *Beng ü Çağır* (Çağatayca); Ahmedî, *Sazlar Münâzarası*; Molla Lutfi, *Harnâme* (Eşek ile *Uslu Hikâyesi*); Yakînî, *Ok-Yay Münâzarası*; Necâtî, *Münâzara-i Gül ü Hüsrev*. XVI. yüzyıl: Uzun Firdevsî, *Münâzara-i Seyf*